

1913. Crònica d'un any (I)

Any del naixement de Marià Villangómez

per Fanny Tur Riera

1913 és l'any que va veure néixer alguns dels més grans poetes de la literatura catalana. A Eivissa ho feia, en un dia de pluja i vent i en el número 23 del carrer d'Ignasi Riquer de Dalt Vila, Marià Villangómez Llobet. Segons les cròniques locals,¹ el divendres 10 de gener, data del seu naixement, va ploure tot el dia i tota la nit i va bufar el vent de l'oest.

Hivern

Aquell any de 1913 començava amb la notícia² de la presa de possessió de la canongia de la Catedral per part d'un jove eclesiàstic, Isidor Macabich Llobet, amb lligams familiars amb els Villangómez i que tendria una intensa relació amb el poeta. Des de l'any anterior, el batle de la ciutat era Recaredo Jasso.

En aquells temps, l'emigració era una realitat ben present a les Illes. L'any 1912 havien sortit de l'estat 6.373 persones. Les destinacions més habituals aleshores eren l'Argentina, l'Uruguai, Cuba i Mèxic.

Mentre passava l'hivern, la cupletista Palmira Buada actuava al Pavelló Serra, després teatre i avui cinema Serra. Al teatre Pereira s'inaugurava la temporada amb una funció a *beneficio de los pobres* i amb una programació on s'oferien diversos tipus d'actuacions, com ara de cans.

El 2 de gener *Diario de Ibiza* publicava en català un poema relatiu a l'any 1913:

*Desmentint alló de que
lo número tretse es mal,
será millor, molt millor,
aquest any que l'any passat;
perque seguirá la pluixa,
on bè de fruites y grans,
y una abundosa cullida
per tot arreu sortirá;
y com tenim qu'ls ricachos
casas fán, pagánt jornals,
els pobres tindrán lo medi
de guanyarse el que mengá.
Esperam tembé que Deu,
que tot veu y que tot sap,
fará qu'acabin de colp
algunes calamitats,
com, per exemple, els senyors
y lo mateix els criats
que per codiciosos passen
els limits del seu treball,
(el globo de l'opinió
qu'els murmura se va inflant,)
y en lloch de llum donen fum
descubrint los seus pecats.
El fantasma d'eleccions
tornará iris do pan
y els caps de colla un petó
se darán demunt lo más
y adeu buñols y pastissos.
Adeu trampes, adeusiau,
y raspades y baralles
y altres cosas que callam.
Si s'equivoca el profeta
y no van fora los mals,
allavors preguem á Deu
pero ab le masa donat.*

F.C.

La premsa local d'aquell 10 de gener anunciava la propera i segona visita de Santiago Rusiñol, amic de

Josep Costa Ferrer *Picarol*, que aleshores es trobava també a Eivissa. Rusiñol publicaria aquell any *L'illa de la calma*, recull d'una sèrie d'articles dedicats a Mallorca i publicats prèviament a *L'Esquella de la Torratxa*. En la mateixa revista signaria a continuació la sèrie *L'illa blanca*, dedicada a Eivissa i on batejava l'illa amb una definició que encara perdura. Durant la seua estada a les Pitiüses, que durà fins al mes de març, va patir un atac de gota. Hores abans de marxar va voler visitar les salines, ja que havia quedat entusiasmada per la seua bellesa després de veure una postal que n'immortalitzava els estanys. Rusiñol s'emportava entre el seu equipatge una part del nostre patrimoni arqueològic, tal com ja va publicar la premsa de Barcelona i d'Eivissa, sense trobar-ho en cap cas digne de reprovació. Les seues campanyes arqueològiques, acompanyat d'il·lustres eivissencs com ara *Picarol*, eren ben conegudes i li permeteren trobar i emportar-se'n figures, amulets, etc.

La principal anècdota del dia del naixement de Villangómez i que al dia següent recollia *Diario de Ibiza* va ser que dos hòmens havien caigut a l'aigua a la zona del moll, a causa de la manca d'enllumenat públic, en contrast amb altres barris que sí que en tenien, com ara Dalt Vila i l'Eixample. Un d'ells va perdre, a més a més, unes pessetes que portava a la butxaca. La cosa va quedar només en un ensurt.

Després d'un temps de polèmica per la intenció de traslladar duanes des de Sant Antoni a Sant Joan, s'anunciava que el servei continuaria

1. Ayuntamiento de Ibiza. Secretaría. *Crónicas locales*, volumen V. Arxiu Històric d'Eivissa (AHE). I. Administració Municipal.

2. *Diario de Ibiza*, 2 de gener de 1913. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

a Portmany. Però, mentre se solucionava aquest tema, sorgia un altre conflicte, en aquest cas entre pescadors eivissencs i valencians: tres *parelles de bou* valencianes foren sorpreses dedicades a la pesca d'arrossegament en aigües d'Eivissa. Les autoritats locals multaren els pescadors valencians. Quan passava això es requisava el peix i el producte de la venda anava a parar a l'hospital de pobres. Aquests fets eren habituals i encenien durant uns dies la premsa local.

El Mallorca

El solpost del divendres 17 de gener, just una setmana després del naixement de Marià Villangómez, el vapor *Mallorca*, de la companyia *Isleña*, procedent de Palma i de pas cap a Alacant, embarrancava en aigües de Santa Eulària. Portava més d'un centenar de passatgers. Com que l'embarcació era l'encarregada de portar la correspondència a Eivissa, passada l'hora d'arribada va produir estranyesa el fet de no tenir-ne notícies. Cap a les 10 del matí, vesins de Santa Eulària arribaven a Vila i informaven que davant la seua costa un vapor disparava coets demanant auxili. Els vapors *Formentera* i *Salinas* es dirigiren immediatament al lloc dels fets i intentaren reflotar el vapor sense aconseguir-ho. El capellà de Santa Eulària feia sonar les campanes. Joan Sabater, pilot del *Mallorca*, arribava a la ciutat i donava compte dels fets. Gràcies a l'ajuda dels pescadors i vesins del poble, que acudiren immediatament a rescatar el passatge, no es va produir cap desgràcia personal. No hi havia entre ells cap eivissenc. Al dia següent serien traslladats a la ciutat.

Altres embarcacions implicades en els dies posteriors en l'intent de salvar el *Mallorca* foren el *Lulio*, que va arribar la matinada següent procedent de València, el *Balear*, enviat des de Mallorca per substituir el vapor accidentat i amb el qual els passatgers tornaren a Mallorca, i el *Cataluña*. Altres embarcacions, en aquest cas eivissenques, que ajudaren les víctimes del nau-

Recaredo Jasso, aleshores batle de la ciutat, amb la infanta Isabel de Borbó, popularment coneguda com *la Chata*, acompanyada de la seua secretària, Beltrán de Lis (donació de la neta de Jasso; Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa, AISME).

fragi foren el xabec del patró *Agustinet*. Durant tota la nit del 17 al 18 de gener, la gent esperava notícies al carrer i als bars. En una illa on no passaven gaires coses, un fet com aquest trasbalsava l'habitual tranquil·litat local. Aviat es començaren a sentir crítiques per la nul·la senyalització i mal abalisament de la costa. El *Mallorca* va quedar embarrancat a *sa Llosa* i es va enfonsar poc després a causa dels temporals de les setmanes següents.³

La ciutat

Aquell hivern de 1913 la premsa recollia també una queixa per les hores en les quals els serveis municipals realitzaven la neteja d'excusats, estables i pous negres de la ciutat a l'hora de sopar, quan segons les ordenances s'havia de realitzar a les 10 de la nit durant l'hivern i a les 11 durant l'estiu. Ens en podem imaginar l'olor.

A final de gener, dos vesins de sa Penya, Vicent Viñas i Ricard Verdura, denunciaven un cas contra la salut pública: en una casa de la plaça de la Constitució, a la Marina, es va donar un cas de verola. Es va col·locar el corresponent cartell i es

va traslladar la malalta, que era la criada de la casa, a una habitació de la planta baixa absolutament insalubre i inhabitable, fet que denunciaven aquests vesins. Palma estava patint una autèntica epidèmia d'aquesta malaltia. La junta local de sanitat va comprovar la denúncia, però dictaminà que la informació era errònia, la qual cosa indignà encara més els vesins, que continuaren insistint en la denúncia.

El dimecres 29 de gener es publicava un ban municipal, el mateix des de feia anys i el mateix que havien signat i signarien altres batles,⁴ en què Recaredo Jasso instava un any més a respectar certes normes durant la celebració del Carnaval.⁵ Durant els tres dies de Carnestoltes es permetia l'ús de disfressa i careta, però únicament de dia, de sol a sol. Quedava prohibit fer paròdia que pogués ofendre la religió, els bons costums i les persones, això és, usar vestits dels ministres de l'església, dels ordres religiosos i militars, d'alts funcionaris i de la milícia, així com portar qualsevol insígnia o condecoració oficial de l'estat. Es prohibien els vestits *indecents* i els comportaments que fossin susceptibles

3. TUR RIERA, Fanny (2010). *Domingo Viñets, fotògraf i editor*. Eivissa: Ajuntament d'Eivissa: Institut d'Estudis Baleàrics (IEB): Pla d'Excel·lència d'Eivissa, p. 88.

4. COLOMAR MARÍ, Ana (2000). *Bans d'alcaldes*. Eivissa: Ajuntament, p. 118.

5. *Diario de Ibiza*, 29 de gener de 1913. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

El teatre Pereira a la primera del segle xx (Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa, AISME).

de ser reprovats. No es podien realitzar discursos satírics, *incultes* o dir frases inconvenients a ningú. Els agents de l'autoritat podien manar llevar la careta a qualsevol persona que no guardàs un comportament *correcte*. Es prohibia comprar, vendre i/o tirar *confetti* de colors mesclats. Tampoc se'n podia recollir del terra ja utilitzat. Només se'n podia tirar d'un sol color i sempre sense molestar. La nit del dimecres següent al Carnaval es permetia la *cavalcada del gat* a condició que l'Ajuntament aprovàs el programa i s'hi ajustassin en tot moment. Qui no complís seria multat. Tot i que no s'aconseguia, s'intentava regular una festa l'esperit de la qual era la permissivitat abans de la Quaresma.

Carles Roman Ferrer, aleshores director del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera i futur diputat a Corts, dimitia com a president del Cercle Artístic, però la directiva no li acceptava la renúncia. Aquell any veuria la llum la seua obra *Antigüedades ebusitanas*, amb un preu de venda al públic de 15 pessetes.

Sortia a licitació la gestió del teatre Pereira per un termini de 5 anys a un preu mínim de 1.000 pessetes anuals amb tot el seu equipament: aparells de cinema, mobles, piano, etc. Aleshores els seus propietaris i accionistes eren, entre d'altres,

Mercedes Sandoval de Pereira, Josefa Palau, vilda de Tarrés, Abel Matutes, Francesc Medina Puig, Ignasi Wallis Llobet, etc. El va llogar Àngel Serra, propietari, amb el seu germà, del cinema Serra. La primera sessió de la nova etapa comptà amb les actuacions de *La Sevillita* i *La Consuelito*.

S'oferien solars per edificar ubicats a la zona de sa Tanqueta, això és, immediats a les carreteres de Sant Joan i Sant Antoni. Una no-drissa jove s'anunciava per criar nadons. Les jures de bandera dels reclutes se celebraven com cada any al passeig de s'Alamera de la ciutat, on 7 anys abans s'havia inaugurat el monument a Vara de Rey. La vida a Vila anava passant.

Eleccions

El diumenge 9 de març tenien lloc les eleccions a Corts. El triomf va ser per als quatre candidats lliberals.

Els quatre diputats elegits per Eivissa varen ser: Ignasi Riquer, lliberal, 2.075 vots; Ignasi Wallis, lliberal, 2.063 vots; Vicent Pereira, lliberal, 2.063 vots; i Bartomeu Ramon Capmany, lliberal, 2.047 vots.

El conservador Emili Morales va quedar en cinquè lloc amb 1.309 vots.

Primavera

Durant el mes de març Eivissa rebia la visita de cent-cinquanta excursionistes d'una societat científica de París que, procedents de Maó, volien conèixer en unes hores el museu arqueològic, la catedral i altres indrets. Arribaren en el transatlàntic *Île de France*. Varen ser rebuts pel batle i per Ignasi Wallis, vicecònsol francès.

En aquells primers mesos de l'any, el far de l'illot de Tagomago, tot i estar acabat, continuava sense estar operatiu. Començaria a funcionar pocs mesos després. Les obres públiques eren escasses i de lenta execució: l'aleshores enginyer en cap de la província, Bernat Calvet, en compliment de la llei d'ampliació del Pla General de Carreteres de l'any anterior, havia redactat una proposta que incloïa la construcció d'una carretera de Sant Joan al far de la punta Grossa passant per Sant Vicent de sa Cala, de 9 km de llargària, i una segona des de Sant Josep a Portinatx passant per Sant Antoni, Corona, Sant Mateu, Sant Miquel i Sant Joan, de 37 km de llargària. No seria fins a mitjan segle que es construiria la carretera a sa Cala.

Turisme

La ciutat i l'illa comptaven amb una precària i escassa infraestructura d'establiments turístics, però l'hotel *La Marina*, abans *Fonda Roig* i propietat de Sebastià Roig, continuava obert al públic a la zona del moll.

Aquell mes de març, arran de la notícia de la marxa de Santiago Rusiñol, *Diario de Ibiza* publicava una reflexió sobre els turistes que ja ens visitaven... *Vienen á Ibiza ingleses de calzón corto, con gemelos y máquina fotográfica al hombro, que pasan aquí unas horas y como único recuerdo de su estancia entre nosotros llevan á su país el del rumor promovido por la gritería de los chiquillos que alborozados les seguían, extrañados de la rareza de su traje...*⁶

6. *Diario de Ibiza*, 21 de març de 1913. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

La gent

Malauradament, les baralles continuaven sent habituals i freqüents. Dos vesins de Santa Eulària s'enfrontaren pel dret de pas de la finca d'un d'ells i, el 2 d'abril, dos jòvens discutiren a Vila amb el tràgic resultat de la mort d'un d'ells: un empleat de consums, Dámaso Hormigo, va matar de dos trets de carabina Rafel Arabí Escandell, propietari de la botiga i del bar *La Maravilla*, ubicats a la plaça de la Constitució de la Marina. El fet va tenir lloc molt prop del teatre Pereira. El ferit va ser traslladat a la Creu Roja, però va morir poc després. Hormigo, que tenia reputació de ser un home prudent i enemic de baralles, va ser detingut per la guàrdia civil. El judici es va celebrar l'any següent i no va ser condemnat. Segons la versió oral dels fets, el carrabiner encarregat de l'oficina de consums va donar l'alto a Arabí, i com que aquest no es va aturar, Hormigo va disparar. Sembla que tot s'havia encès uns dies abans, quan el propietari de *La Maravilla* va entrar una garrafa de licor sense passar per l'oficina de consums. L'enterrament es va convertir en una manifestació de dol i de protesta contra aquests impostos, i, de retruc, contra el batle, que va intentar prohibir que els presents portassin a peu el taüt fins a l'església. La comitiva amb el fèretre va passar pels carrers d'Antoni Palau i d'Aníbal de la Marina (el carrer de ses Farmàcies) i per l'oficina de consums, i acabà dipositant el fèretre a la capella del Sant Crist del cementeri de la ciutat. Finalitzat el funeral, els assistents tornaren a Vila i es dirigiren a la caseta del consumer que hi havia a la zona de les andanes, l'arrancaren i la tiraren a les aigües del port. Buscaren la resta de les casetes fins a arribar a les sis o set que hi havia i feren el mateix amb totes elles. Tiraren també tots els objectes que s'hi guardaven a dins, entre ells una bàscula gran ubicada al moll per pesar *bocois* o grans bótes de licor, cascots de sardines, etc. García, l'oficial en cap de la guàrdia civil, va intentar aturar la destrossa, però no ho aconseguí.

La ciutat des del Mur, encara inacabat l'any 1913 (foto: Narcís Puget; Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa, AISME).

Durant el funeral, tots els establiments de la ciutat havien estat tancats en senyal de dol i protesta, al mateix temps que els vaixells del port tenien les banderes a mitja asta. A la tarda, un grup d'hòmens es va traslladar a l'oficina de consums i va arrancar el cartell de la porta. La guàrdia civil hi va tornar a fer acte de presència. El dissabte 5 d'abril tot va tornar a una aparent normalitat: els consumers tornaren a la seua feina, tot i que els destacaments de la guàrdia civil dels pobles es varen concentrar a la ciutat, un piquet del batalló de caçadors custodiava l'ajuntament i es va reforçar la guàrdia que vigilava la presó. Conseqüència d'aquesta revolta va ser que els arrendataris que gestionaven aquest servei de recaptació tan impopular decidiren renunciar a la seua gestió i l'Ajuntament va haver de reunir-se d'urgència.

Mentre passava tot això se celebrava també el judici per un homicidi produït l'any anterior a Jesús. Un tal Antoni Marí havia colpejat Sebastià Riera, que va morir pocs dies després. Pel que va declarar Marí davant el jutge, sembla que Riera pretenia una filla del primer, tot i estar casada, aprofitant que l'home era absent. El fiscal va retirar l'acusació i Marí quedà finalment en llibertat. Qüestions d'honor.

De Madrid arribaven notícies d'un nou atemptat contra Alfons XIII. El rei havia visitat per primera ve-

gada Eivissa feia nou anys per l'acte d'inauguració del monument a Vara de Rey que s'havia instal·lat al passeig de s'Alamera de la ciutat. *El Africanito* i *La Bella Otello* (cal no confondre-la amb *La Bella Otero*) actuaven al pavelló Serra. La premsa estava plena d'articles, relats i notícies relacionades amb les dones –que encara haurien d'esperar vint anys per poder exercir el dret a vot– amb un to paternalista i condescendent.

La funerària *La Caridad*, propietat de Joan Riera Bonet i ubicada al carrer de sa Creu, oferia els serveis de l'únic cotxe fúnebre que hi havia: 50 pessetes per a enterraments de primera *extra*, 30 pessetes per als de primera classe, 20 per als de segona i 10 per als de tercera. La tercera classe era gratuïta per als *pobres de solemnitat*.

Al llarg del mes d'abril, els serveis prestats per la guàrdia civil destacada a l'illa varen ser: captura d'un individu per haver-ne ferit un altre; una denúncia per una baralla, duess per jocs prohibits, i 23 per ús d'armes prohibides. La benemèrita requisava constantment escopetes –emprades per ciutadans que incomplien la Llei de caça–, pistoles, ganivets, etc. Periòdicament es publicava el nombre d'armes requisades.

La guàrdia civil rescatava també els cadàvers d'una dona de 77 anys a la platja de cala Llonga i el d'una de 72 anys, de can Cocons, a Santa Gertrudis, que va caure per l'escala

L'església de Sant Jordi i els seus voltants (Arxiu d'Imatge i So Municipal d'Eivissa, AISME).

de ca seua. Així mateix denunciava dos pastors de Sant Rafel i Jesús per pasturar en terrenys que no eren de la seua propietat i detenia en el moll un marí de Felanitx que estava reclamat per estafa pels jutjats d'ins-trucció de Palma i d'Inca.

Un jove de 30 anys d'un poble de Mallorca se suïcidava atabalat per la misèria. La premsa local ho recollia com *un cas insòlit*. Un segle després, continua passant.

Festes

Per Sant Jordi se celebrava la tradicional romeria a l'església d'aquell poble. La festa es completava amb un berenar per les proximitats del camí i al puig des Molins per poder observar la processó de carros.

El diumenge 11 de maig se celebraren les festes constantinianes—festes religioses que commemoraven l'edicta que concedia la pau a l'Església— amb una processó i l'actuació de la Banda Municipal de Palma, que havia arribat a l'illa la tarda del divendres. Molta gent acudí al port a rebre'ls. Qualsevol arribada o sortida del port es convertia en un esdeveniment i en ocasions en un espectacle. Només desembarcar, la banda va oferir una actuació a la plaça de la Constitució de la Marina.

El Cercle Artístic, presidit per Carles Roman, va assumir l'organització de les festes de Sant Joan. Com sempre, s'obria una subscripció popular per finançar-les. Artur Pérez-Cabrero, Narcís Puget, Ignasi Riquer, Gabriel Sorà o Joan Villangómez entre d'altres, hi contribuïren

amb 5 pessetes. El pressupost final va ser de 1.326'50 pessetes. Com era habitual, es va crear una comissió organitzadora, integrada entre d'altres per Francesc Escanellas, Manel Pine-da, Antoni Marí *Bosquets*, Francesc Vilàs, el pintor i fotògraf Narcís Puget Viñas o Francesc Medina, propietari d'un dels comerços més emblemàtics de la Marina i ubicat just davant l'església de Sant Elm. Vint anys després, Medina es convertiria en batle de la ciutat. La Comissió va optar perquè les revetles tenguessin lloc al passeig de s'Alamera, ja que disposava d'enllumenat públic, servei que no tenien les andanes del port. Les festes, que començaren el 19 i acabaren el dia de Sant Joan, incloïen regates, concerts, revetles, una carrera de bicicletes des de les andanes del port a la casa Cremada, una berenada popular *baix des Molins*, etc.

El futur monument als corsaris

L'anomenada *Comissió del centenari*, sorgida l'any 1905 a proposta d'Isidor Macabich per preparar el centenari de la presa del *Felicity* per part d'Antoni Riquer Arabí i la seua tripulació, ocorreguda el diumenge 1 de juny de 1806, continuava les gestions per a l'erecció del monument als corsaris eivissencs, del qual era autor l'arquitecte August Font i Carreras, que ja havia participat en el monument a Vara de Rey. Des del primer moment, els membres més actius varen ser Bartomeu de Roselló i Isidor Macabich, tot i que l'historiador Enric Fajarnés Tur i els successius batles de la ciutat també realitzaren diverses gestions i con-

tactes. La manca de pressupost i els canvis en el projecte retardaven l'obra. Aquell any de 1913, la Comissió estava decidida a augmentar dos o tres metres l'alçada del monòlit—passar de 8 a 10 m— sense incrementar el cost de l'obra, cosa impossible, com els va fer saber immediatament Font i Carreras. En aquells moments, el pressupost ascendia a 9.800 pessetes.⁷

L'enderrocament de les murades

El mes de maig tornà a encetar-se una polèmica que continuà els mesos següents: la conveniència, o no, d'enderrocar les murades renai-xentistes. El mes de juny, Felip Curtoys justificava la idea a *Diario de Ibiza*, i assegurava que només havia proposat l'aplanament del terraplè de la *murada Llarga*, per tal d'unir el barri de sa Penya amb la zona de sa Carrossa a Dalt Vila, tot i que acabava defensant que era més barat enderrocar-les en la seua totalitat: [...] *no existe ni una sola población fortificada a lo antiguo que haya de-jado de romper, total o parcialmente, esos cinturones de piedra que las ahogaban y empequeñecían sin necesidad ni provecho alguno... Es por consiguiente muy triste la historia de las actuales murallas de Ibiza, para que merezcan conservarse íntegras [...]*⁸ En canvi, escrits com els de Joan Roig Bonet defensaven la seua conservació íntegra: [...] *si empezamos rompiendo monumentos ¿que es lo que va a quedar que el turista pueda admirar? [...]*⁹ Per sort, la idea fou apartada per manca de finançament—300.000 pessetes de pressupost—.

Després de Sant Joan, una altra notícia protagonitzava les cròniques locals d'aquell estiu que començava: la propera visita de la infanta Isabel de Borbó, coneguda popularment com la *Chata*, tia d'Alfons XIII. Però aquest viatge ja forma part d'una se-gona part d'aquesta crònica.

FANNY TUR RIERA ■

7. Col. Isidor Macabich-Centenari. Any 1913. Arxiu Històric d'Eivissa (AHE).

8. *Diario de Ibiza*, 13 de juny de 1913. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).

9. *Diario de Ibiza*, 20 de juny de 1913. Hemeroteca Municipal d'Eivissa (HME).